

פתיחה

בעקבות התפשטות נגיף הקורונה, והנחיות משרד הבריאות האוסרות להתקהל, נוצרו שאלות רבות ביחס לדיני מניין: האם אנשים מצטרפים למניין כאשר הם רואים את השני אך נמצאים בחדרים שונים, האם מותר לענות קדיש כאשר שומעים קדיש ממרחק ועוד, ובכך נעסוק השבוע. אך עוד לפני כן, יש לדון בשאלה בסיסית יותר, האם בכלל יש חובה להתפלל במניין?

א. **שולחן ערוך הרב** (ז, יז) סבר שיש חובה להתפלל במניין במקום האפשרי, וכך פסק גם **הרב משה פיינשטיין** (אג"מ ב, כז). ראייה לדבריו הביא הרב פיינשטיין מדברי הגמרא בפסחים (מו"ע"א) הכותבת על פי פירוש רש"י, שלמניין יש חובה ללכת עד ארבעה מיל. אם תפילה במניין היא הידור בלבד, מדוע יש צורך להתאמץ כדי לקיימה? אלא וודאי שמדובר בחובה מעיקר הדין.

כיצד יתרוצו את לשון השולחן ערוך הכותב, שיש להשתדל להתפלל עם הציבור בבית הכנסת, ומשמע שאין חובה גמורה בתפילה במניין? **המנחת יצחק** (י, ת) תירץ, שכוונת השולחן ערוך להדגיש שיש להשתדל להתפלל במניין בבית כנסת ולא במניין בבית, ואין הכוונה שיש רק להשתדל להתפלל במניין - שכן זוהי חובה מעיקר הדין ולא המלצה טובה בלבד. ובלשונו:

"והעיר עליו התורת חיים, דאיך אפשר לומר שהוא רק הידור מצוה, הלא הרמב"ם כתב ולא יתפלל יחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור. והא דשינה המחבר וכתב לשון ישתדל, הוא לאשמעין דיתפלל בבית הכנסת ובציבור ולא בביתו בעשרה, דבזה יש לומר דהוי רק מצוה מן המובחר משום ברוב עם,

ב. בניגוד לדעת שולחן ערוך הרב והאגרות משה, מלשון **הרא"ש** (כלל ד, יא) עולה שאין חובה גמורה להתפלל במניין ורק 'טוב להתפלל עם הציבור'. כך כתב גם **החוות יאיר** (ס' קטו), שבעקבות כך נקט שאסור לעשות עירובי תחומין בשביל להתפלל במניין, מכיוון שההיתר לעשות עירובי תחומין קיים רק לצורך מצווה משמעותית, ותפילה במניין אינה מצווה כל כך.

מחלוקת רב ורבי יהושע בן לוי

האם אפשר להצטרף למניין בראייה? המשנה בפסחים (פה ע"ב) כותבת, שאם חלק מקרבן הפסח יוצא מחוץ לחומה יש לקצוץ אותו, כיוון שאסור שייצא מחוץ לחומות. הגמרא ממשיכה ומביאה את דברי רב הכותב, שדין זה נאמר גם בתפילה, והנמצא מחוץ לחומות (או לחדר) לא נחשב חלק מהמניין. רבי יהושע חולק וסובר, שאין דבר המפריד בין ישראל לאביהם בשמיים.

נחלקו הראשונים האם להרחיב את דעתו של רב, ולומר שהוא מורה שאפילו לענות קדיש וקדושה אסור כאשר המתפלל לא נמצאים באותו החלל בו נמצא המניין (ורבי יהושע חולק ומתיר), וקל וחומר שאי אפשר להצטרף למניין. או שלמעשה גם רב מתיר לענות קדיש וקדושה, והוא סובר שרק להצטרף למניין אי אפשר (ורבי יהושע חולק ומתיר):

מחלוקת הראשונים

א. **התוספות** (שם, ד"ה וכן) **והריטב"א** (עירובין צב ד"ה והקשו) טענו, שגם רב וגם רבי יהושע בן לוי מסכימים, שאי אפשר להשלים מניין כאשר לא נמצאים בתוך אותו חלל החדר, ומחלוקתם נוגעת רק בשאלה האם אפשר לענות קדיש וקדושה כאשר לא נמצאים באותו החדר, שלדעת רב אי אפשר, ולדעת רבי יהושע בן לוי אפשר.

ראייה לפירושם הביאו מהגמרא בעירובין (צב ע"ב) הדנה בשאלה, האם אנשים הנמצאים בחצר א' יכולים להשלים מניין לנמצאים בחצר ב'. למסקנה הגמרא מחלוקת וכותבת שהדבר תלוי איפה נמצא רוב המניין, אם רוב המניין נמצא בחצר הגדולה, אז החצר הקטנה בטלה לה ואפשר להתפלל במניין, אך אם הרוב נמצא בקטנה, מיעוט האנשים שבחצר הגדולה אינם בטלים לה.

יוצא, שאם המחלוקת היא האם מחיצה מפסיקה ומונעת מלהצטרף למניין, עולה שרבי יהושע חולק על הגמרא בעירובין, שהרי בעירובין יוצא שדווקא חצר קטנה בטילה לגדולה, אבל סתם מחיצה מפסיקה. אלא וודאי שגם רבי יהושע בן לוי מסכים שמחיצה מונעת מצירוף למניין, והמחלוקת עוסקת בשאלה רק אם אפשר לענות קדיש וקדושה, כאשר מפסיקה מחיצה. ובלשון הריטב"א:

"ותירצו בתוספות, דמחלוקת דרב ורבי יהושע בן לוי לאו לעניין צרוף איירי (= מדובר), אלא לעניין לענות קדושה או ברכו, דקיימא לן במסכת מגילה (כג ע"ב) דאין דבר שבקדושה בפחות מעשרה וקסבר רב שאינו רשאי לענות כשהוא מן האגף ולחוץ מאחר דלא הוי בכלל הציבור שבפנים, ורבי יהושע בן לוי סבר דרשאי לענות וישנו בכלל הצבור¹."

ב. **רש"י** (ד"ה וכן) **והרמב"ן** (ד"ה אמר) חלקו וסברו, שאין מחלוקת בין האמוראים על כך שאפשר לענות לקדיש וקדושה גם מחוץ לחדר. לשיטתם מחלוקת האמוראים עוסקת בשאלה, האם אפשר אפילו להשלים למניין כאשר נמצאים מחוץ לחדר, שלדעת רב מותר אי אפשר להצטרף, ואילו לדעת רבי יהושע בן לוי אפשר אפילו להצטרף.

כיצד יתרוצו את הסוגיה במסכת עירובין? להבנתם, הגמרא דנה במקרה בו החצר הקטנה לגדולה יש דלת העומדת להיסגר. רב סובר, שמכיוון שהיא עומדת להיסגר - דינה כסגורה, והנוכחים בחצר לא מצטרפים. רבי יהושע בן לוי חולק וטוען, שמכיוון שהנוכחים בחצר הקטנה רואים את הנמצאים בגדולה, אפילו אם הדלת עומדת להיסגר - אין מחיצה מפרידה בין ישראל לאביהם שבשמיים.

להלכה

נחלקו הראשונים כיצד לפסוק:

¹ כיצד להבנתם יתמודד רב שטוען שהנוכחים בחוץ אינם יכולים לענות לקדושה, עם דברי הגמרא במגילה הכותבת ללא חולק, שאדם הנמצא מחוץ לבית כנסת ושומע את המגילה, אם כוונתו לצאת ידי חובה הוא אכן יוצא, למרות שכותלי בית הכנסת חוצצים? הם תירצו, שדין זה דווקא במגילה שלא צריך מניין בקריאתה, אבל בקדושה שצריך - יש להיות בבית הכנסת,

א. **התוספות** (שם) **והרשב"א** (ג, רפ) פסקו להלכה כדעת רבי יהושע בן לוי (מכיוון שכך משמע מהגמרא בסוטה (לח ע"ב)), וכפי שראינו לשיטתם משמעות הדבר היא שאפשר לענות קדיש וקדושה גם כאשר לא נמצאים בבית כנסת (ובלבד שיש בבית הכנסת מניין), אך אי אפשר להצטרף למניין כאשר לא נמצאים בבית הכנסת.

ב. **המהר"י אבובב** (מובא בבית יוסף) הביא שיש חולקים ופוסקים כדעת רב המחמיר, ואפילו לענות קדושה וקדיש אי אפשר כאשר לא נמצאים בבית הכנסת, אך מכל מקום כיוון שרוב הפוסקים סוברים שניתן לענות, ועוד כפי שראינו לדעת הרמב"ן אין מחלוקת כלל בעניין (והמחלוקת רק בשאלה אם אפשר להצטרף למניין), לכן למעשה מותר לענות, וכן פסק **השולחן ערוך** (נה, כ).

הצטרפות בראייה

לכאורה לפי מה שראינו עד כה יוצא, שאנשים הנמצאים במרפסות שונות אינם יכולים להצטרף למניין, שהרי נפסק להלכה כדעת רבי יהושע בן לוי על פי ביאור התוספות, שרק לענות קדיש וקדושה אפשר כאשר נמצאים מבחוץ לבית כנסת ובתוכו יש כבר מניין, אבל להשלים מניין אי אפשר. אף על פי כן חלק מהפוסקים התירו, בעקבות סתירה בשולחן ערוך:

מצד אחד כפי שראינו לעיל, השולחן ערוך פסק שצריכים עשרה אנשים להיות באותו המקום, ואם יש אדם הנמצא מחוץ לחדר הוא יכול לענות קדיש וקדושה, אבל לא להצטרף למניין. **מצד שני** סעיף אחר כך פסק השולחן ערוך בעקבות הרשב"א, שאם אותו אדם מראה את פניו לשאר הנוכחים, אפילו אם הוא ברשות אחרת יש באפשרותו להצטרף למניין וכמו בהלכות זימון.

יישוב הסתירה

נחלקו האחרונים ביישוב הסתירה:

א. **הפרי חדש** (שם) כתב ליישב, שכאשר השולחן ערוך פסק שהנמצא מחוץ לבית כנסת אינו מצטרף למניין, כוונתו דווקא למקרה בו האדם אינו רואה את שאר המתפללים, אבל כאשר הוא רואה אפילו את חלקם - יש באפשרותו להצטרף למניין גם מרשות אחרת. כדבריו נקט גם **הביאור הלכה** (ד"ה ולחוץ), שסייג וכתב שלכתחילה טוב שכל הנוכחים יהיו באותו מקום ממש, ובלשונו:

"ואם רואים אלו את אלו יוכלו להצטרף אפילו עומדים לגמרי לחוץ, דומיא דמה שהקיל המחבר לקמן בסעיף י"ד. ולכתחילה יותר טוב להחמיר בזה שיכנסו לפניו, דקולא זו דמהני (= שמועיל) רואין אלו את אלו לענין צירוף כמו לענין ברכת המזון לקמן בסימן קצ"ה נובע מתשובת הרשב"א בסימן צ"ו, והוא לא כתב שם זה רק בדרך אפשר."

ב. **הגר"א** (שם) חלק וטען, שאי אפשר להשוות בין דיני זימון בהם אפשר להצטרף בראייה להלכות מניין. אחת הסיבות לכך היא, שלפי תירוצו של הפרי חדש צריך לומר, שכאשר הגמרא בפסחים שראינו לעיל כותבת שמחיצה אינה מאפשרת להצטרף למניין, כוונתה רק במקרה בו המתפלל אינו עומד מול הפתח, ויש דוחק להעמיד את כל הסוגיה במקרה מעין זה.

כיצד יישבו את הסתירה בפסקי השולחן ערוך? נאמרו מספר אפשרויות. **המהריק"ש** (מובא במחזיק ברכה) כתב, שכאשר השולחן ערוך פסק שמצטרפים בראייה בלבד, כוונתו למקרה בו מכניסים גם את הראש לתוך הבית כנסת (וכפי ששמענו מלשון הבית יוסף), שאז המתפלל נחשב באותו רשות, אבל כאשר המתפללים נמצאים ברשויות שונות לגמרי וכמו במרפסות לא מצטרפים למניין.

הרב יצחק יוסף (ילקוט יוסף צ, ל) יישב אחרת וכתב, שכאשר השולחן ערוך פסק שמצטרפים בראייה, כוונתו למקרה בו אדם מתפלל בעזרת נשים, שמכיוון שבמידה רבה היא נחשבת חלק מבית כנסת, זה נחשב כאילו אותו האדם מתפלל עמהם ולכן הוא מצטרף למניין (אך טוב בכל זאת לרדת בגלל דעת המהריק"ש). לעומת זאת כאשר נמצאים במרפסות שונות - לכולי עלמא אין מצטרפים למניין.

צמצום ההיתר לעניית קדיש

למעשה יוצא, שנחלקו האחרונים האם אפשר להשלים מניין דרך מרפסות, אך לכולי עלמא אפשר לענות לקדיש גם כאשר לא רואים את המניין (וקל וחומר שרואים). דנו האחרונים האם מותר לענות לקדיש וקדושה, כאשר בין המניין לבין שומע הקדיש יש טינופת, לדוגמא צואה המוטלת ברחוב וכדומה:

א. **השולחן ערוך** (שם, כ) כתב שיש הסוברים, שאם יש הפסק של דבר מטונף בין אומר הקדיש לשומעים, אסור לענות על קדיש וקדושה. למרות שהשולחן ערוך כתב את דבריו ביש אומרים (ובדרך כלל לא פוסקים כדעת ה"ש אומרים), הבין **כף החיים** (שם) שבכל זאת הוא פוסק כך, והסיבה שכתב את דבריו ביש אומרים היא, שכך דרכו להתנסח שרק פוסק אחד דן בדיון זה, ובלשונו:

"ויש מי שכתב שלא יהא מפסיק. ודע שהגם שהשולחן ערוך העתיק בשם יש מי שאומר, מכל מקום הלכה פסוקה ומוסכמת היא, אלא שכן דרך הרב שדין חדש שלא מצאו בפירוש כי אם בפוסק אחד כותבו בלשון יש מי שאומר, וכן משמע מדברי הפוסקים הנ"ל שקבעו זה להלכה."

ב. **הרב עובדיה** (יחזקאל דעת ב, no) הקל בעקבות הגר"א וכתב, שהאיסור לענות קדושה כאשר יש דבר טינופת מפסיק, נוהג רק כאשר רואים את הטינופת, אבל כאשר אדם נמצא בתוך הבית ולא רואה את הטינופת - מותר לענות גם אם בפועל היא נמצאת בין לבין (ומשום כך נקט שמותר לענות על קדיש ששומעים ברדיו למרות שהשידור ממרחק רב ומסתמא יש טינופת בין האומר לעונה).

ג. **החיי אדם והמשנה ברורה** (שם, סב) הקלו עוד יותר וסברו, שמכיוון שהשולחן ערוך הביא את דבריו ב"יש אומרים", וגם **מהרמ"א** (עט, א) משמע שלא פוסק כך, לכן למעשה קדיש שלא מזכירים את שם ה', וקדושה ששם השם נמצא בתוך פסוק מישעיהו - מותר לענות אפילו אם רואים בפועל את הטינוף. רק ב"ברכו" שאומרים שם ה' והוא לא חלק מפסוק, יש להימנע ולא לענות.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו?...